

5. Л.И. Шалабаева Психолого-педагогические условия развития диалогической формы общения подростков. Дис.на соиск.док.фил.н.Алматы, 2017. – 185 с

ӘОЖ 378.147+37.017

ЖАЛПЫАДАМЗАТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МОДЕЛІ

Кеңшілік Назерке Амангелдіқызы

n_amangeldikyzy@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық

Университеті Әлеуметтік Ғылымдар Факультеті

2 курс магистранты.

Ғылыми жетекшісі- п.ғ.к., профессор Жумабекова Ф.Н.

Ғылым мен білімнің адам дамуындағы маңызын елбасы Н.Ә. Назарбаев "Біздің басымдықтарымыз ғылым мен білімнің инновациялық жүйесін дамытуға, ұлттың мәдениеті мен рухани әлеуетінің өркендеуін қамтамасыз етуге негізделеді"- деп атап өтті.

Жоғарыда атап көрсетілген міндеттерді жүзеге асыру үшін жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде студенттердің кәсіби құзіреттілігін қалыптастыру моделін құрастырып, оны іс жүзінде қолдану керектігі анық.

Қазіргі таңда өз еңбектерінде педагогтың кәсіби құзіреттілігінің қалыптасу ерекшеліктерін зерттеген отандық зерттеушілер: Меңлібекова Г.Ж., Кенжебеков Б.Т., Төлеубекова Р.К, Егешов Е.Е, Лесова Ж.С, Беков А.А, Тазабек А.К, Байманова Л.М және т.б.

Педагогтың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыру мәселесінеаса мән беріп, педагогтың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыру модельдерін құрастырған шетелдік зерттеушілер: Е.А.Климов Е.А.,Маркова А.К.,Крутецкий В.А., Кузьмина Н. В., АминовН.А. Веденский В.Н, Дорофеев А, Гурина Р, Рапакова Т.Б, Алдашева А.А, Никитина Л, Шавеева Ф, Иванов В және т.б..) [2].

Құзыреттілік модельдері мен құзыреттілікке бағдарланған білім беруді дамытудың және білім беруді кәсіби және қосымша оқытумен интеграциялаудың орталық стратегиялық құралы ретінде білім беру қызметінің әртүрлі салаларында кеңінен таралды (мысалы, Еуропалық үздіксіз білім беру стратегиясы, ЭЫДҰ бастамасымен құзыреттерді анықтау және іріктеу: теориялық және тұжырымдамалық негіздер және т.б.) [2].

Ю. В. Чепурная жоғарыда айтылғанды толықтырып, келесі тұжырымға келеді - құзыреттілік модельдерін қолдану жоғары еңбек өнімділігімен байланысты адамның мінез-құлқын сипаттауға көмектеседі, сондықтан оларды Еңбек ресурстарын стратегиялық жоспарлау, оқыту, ынталандыру және тиімділікті басқаруда қолдануға болады.

Құзыреттілік ұғымын анықтағаннан кейінгі келесі қадам - құзыреттілік модельдерінің қалай құрылатындығын және тұжырымдамаланатындығын түсіну. Әдебиетте құзыреттілікті тұжырымдамалау үшін қолданылатын әртүрлі тәсілдер мен жіктеулер бар, мысалы: іс-әрекеттің құзыреттілігі, негізгі құзыреттер, Мета құзыреттер, сұранысқа бағытталған функционалды тәсіл және т. б. Қазіргі заманғы зерттеулердің авторлары білім беру құзыреттілік модельдерін жобалауға көп өлшемді тұтас көзқарасты қолдануды ұсынады (себебі, бұл тәсіл білім беру, оқыту және кәсіби қызмет талаптарына сәйкес келеді) [3].

Айта кету керек, "құзыреттілік моделі" термині осы мәтінде құзыреттілік моделін құрайтын құзыреттер мен сипаттамалардың жиынтығын білдіреді. Сонымен қатар, бұл белгілі бір салада кәсіби маман ретінде жұмыс істеу үшін қажет мәтіндегі (адамдар мен еңбек өнімділігінің перспективаларын ескере отырып) нақты іс-шаралар мен құзыреттердің стандартталған сипаттамасы.

И. Ж. Шахмалова, тым әр түрлі модельдердің жалпылануы екіталай екенін ескертеді, ал шамадан тыс кең модельдік құрылымдар тиісті өнімділік өлшемдерін, яғни бақыланатын мақсаттағы әрекетті өлшеуді қамтымауы мүмкін [4].

Осылайша, құзыреттілік модельдерін құру және тұжырымдамалау кезінде бірқатар ұсыныстарды ескеру қажет, оларды қолданыстағы құзыреттілік модельдерін талдау үшін негіз ретінде де қолдануға болады. Модельдерде көрсетілген құзыреттер белгілі бір білім беру мәтініне қатысты болуы керек және жеке тұлға, әлеуметтік мәтін және өнімділік арасында ақылға қонымды тепе-теңдікке ие болуы керек (инклюзивті емес). Білім беру мақсатында құзыреттілік моделінің барлық спектрін қарастырған жөн.

Қазіргі ғылыми әдебиеттерде көрсетілген болашақ педагогикалық студенттердің құзыреттілік модельдерін қарастырайық.

Ермоленко М. Н. педагогикалық құзыреттіліктің келесі элементтерін ажыратады: арнайы; әдістемелік; психологиялық-педагогикалық; дифференциалды-психологиялық; педагогикалық іс-әрекеттің рефлексиясы [4].

Сонымен қатар, зерттеушінің көзқарасы бойынша, кәсіби педагогикалық қызмет үшін әр түрлі тәжірибені біріктіре білу өте маңызды, яғни педагогикалық мамандықтардың қазіргі студенті өзінің кәсіби қызметін педагогикалық ғылымда, отандық және әлемдік ғылымда қалыптасқандығымен байланыстыра білуі керек, өзінің практикалық іс-әрекетінде өз тәжірибесін, әріптестерінің тәжірибесін табысты қолдану, сондай-ақ оған инновациялар енгізу, осының бәрін жинақтай білу, талдау және синтездеу, сондай-ақ өз білімі мен тәжірибесін басқалармен бөлісу. Қазіргі жағдайда, педагогикалық қызмет жиі өзгерістерге, реформаларға және инновацияларға ұшыраған кезде, педагогикалық құзыреттілікке шығармашылық, жаңашылдық, шеберлік, қабілет, дайындық және кәсіби педагогикалық қызметтің жаңа шындығын оның мазмұны деңгейінде құруға деген ұмтылыс сияқты қасиеттер кіруі керек, жалпыадамзаттық құндылықтар, мақсаттар, әртүрлі білім беру жүйелері мен процестерінің тәсілдері мен формалары да қолданыста болуы шарт.

Сондай-ақ, жоғарыда аталған автордың пікірінше, қазіргі заманғы педагогикалық іс-әрекет рефлексия қажеттілігін білдіреді, яғни педагогикалық мамандықтардың студенті белгілі бір құндылық-семантикалық салаға ие болуы керек, оның аясында ол өзінің жеке басын, педагогикалық шындықты және оның тарихи тәжірибесін, жеке көзқараспен бақылап көре алады. Барлық жоғарыда аталған элементтердің жиынтығы педагогикалық мамандықтардың қазіргі "идеал" студентінің құндылық-семантикалық сипаттамасын құрайтын күрделі жүйе болып табылады [4].

Н. В. Кузьмина әзірлеген педагогикалық құзыреттілік моделі автордың педагогикалық іс-әрекеттің ерекше ерекшелігі бар деген идеясына негізделген және педагогикалық мамандықтар студентінің өз мамандығы саласындағы хабардарлығына, оның психологиялық дайындығы мен әдістемелік сауаттылығына негізделген. Зерттеуші атап өткендей, арнайы және кәсіби құзыреттілік, әдістемелік, әлеуметтік-психологиялық, дифференциалды-психологиялық және аутопсихологиялық құзыреттілік педагогикалық құзыреттіліктің негізгі компоненттері болып табылады [5].

Осылайша, Н. В. Кузьминаның пайымдауынша, педагогикалық кәсіби құзыреттілік - бұл білім беру әсерінің субъектісі ретінде әрекет ететін, өзінің кәсіби міндеттерін сәтті және тиімді шешу үшін ғылыми, әдістемелік, практикалық білім мен тәжірибені нақты құрылымдауды жүзеге асыратын педагогикалық мамандықтар студентінің дағдыларының жиынтығы, ол үшін өз пәніне қатысты жақсы білім деңгейінің болуы қажет, сонымен қатар олардың кәсіби қызметінде мүмкіндігінше тиімді болатын әдістер мен формаларды пайдалану болып табылады. Сонымен қатар, педагогикалық мамандықтардың сауатты студенті білім беру процесінің психологиялық құрамдас бөлігін және болашақ мұғалімнің құндылық-мотивациялық саласын ескеруі керек.

Осылайша, Н. В. Кузьмина, педагогикалық құзыреттілік бойынша мұғалімнің кәсіби іс-әрекеттерінің сапасын түсіндіреді, ол арқылы ол өзінің кәсіби міндеттерін сәтті шеше алады, ол үшін арнайы, пәндік білімнің болуы мен көрсетілуінен басқа, өзінің кәсіби және өмірлік тәжірибесін ескеруге, өз тәжірибесінде дәстүрлі де, инновациялық тәсілдерді де қолдана білуге, сонымен қатар, педагогикалық шындықтың қазіргі жағдайын талдауға міндетті [6].

Э.Ф. Зеер, В. А. Кальней және С. Е. Шишов зерттеушілер көзқарасы бойынша педагогикалық құзыреттілік келесі элементтерден тұрады: танымдық, арнайы, коммуникативті, әлеуметтік-ақпараттық, әлеуметтік [7].

Біз жүргізген әдебиеттерді талдау білім мен дағдылар кәсіби педагогикалық іс-әрекеттің объективті сипаттамалары екенін, педагогикалық мамандықтар студентінің жеке басының ерекшеліктері мен оның құндылық позициясы оның кәсіби талаптарға сай болуы үшін қажет субъективті сипаттамалары екенін көрсетті.

Кәсіби құзыреттілікке ие педагогикалық мамандықтар студенті өзінің еңбек қызметін жалпыадамзаттық құндылықтарға сәйкес жоғары деңгейде орындайды, оның жақсы және табысты нәтижелеріне қол жеткізеді, сондай-ақ жоғары деңгейде оның педагогикалық қарым-қатынасы жүзеге асырылады, оның тұлғасы іске асырылады. Сонымен қатар, педагогикалық құзыреттілік педагогикалық мамандықтар студентінің практикалық қызметінде оның кәсіби дағдылары, дағдылары, Білімі мен жалпыадамзаттық құндылықтарымен қаншалықты байланысты екенін көрсетеді [8].

Жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде педагогикалық құзыреттіліктің жеке моделін жасау үшін, әр түрлі авторлардың модельдерін жоғарыда талдаудан басқа, біз педагогикалық мамандықтар студенттерінің іс-әрекетінің ерекшеліктерін анықтайтын әртүрлі тәсілдерді қарастырдық. Сонымен, Н. Е. Рубцова мен С. Л. Ленъковтың пікірінше, қарастырылып отырған тұжырымдама бір жағынан дағдылардан, білім мен дағдылардан, екінші жағынан оларды кәсіби маманның дамуында, қарым – қатынасында және қызметінде жүзеге асырудың формалары, әдістері мен әдістерінен тұрады. Педагогикалық мамандықтар студентінің кәсіби құзыреттілігі жалпыадамзаттық құндылықтар мен білім беру-тәрбиелеу үдерісінің дидактикасы мен әдістемесіндегі танымның және педагогикалық қарым-қатынас дағдылары мен іскерлігінің үйлесімді үйлесімі болып табылады [9].

Осы анықтамаға сәйкес педагогикалық мамандық студентінің кәсіби құзыреттілігінің құрылымында екі компонентті бөлуге болады: белсенділік және коммуникативті. Бұл жағдайда қызмет компоненті жалпыадамзаттық құндылықтарды қамтиды, олар арқылы мұғалім өзінің кәсіби қызметін жүзеге асырады, ал коммуникативті педагогикалық қарым-қатынасты жүзеге асыратын білімдерден, біліктілік пен дағдылардан тұрады.

Ғылыми дереккөздерді талдау нәтижелері бойынша педагогикалық құзыреттіліктің маңызды компоненттерінің бірі, педагогикалық мамандықтар студенттерінің жоғары біліктілігінің басты шарты-олардың құндылық-семантикалық ұстанымы деп қорытынды жасауға болады.

Педагог өзінің кәсіби қызметін толыққанды, табысты және тиімді жүзеге асыруы үшін оның барлық құрамдас бөліктерін, мысалы, білім алушыларға әсер ету әдістері мен тәсілдерінің кең спектрінің болуы; педагогикалық қызметтің мақсаттары мен міндеттерін өз бетінше белгілеу, жалпыадамзаттық құндылықтар, оның жай-күйі мен барысы негізінде өзінің кәсіби қызметін жүзеге асыру процесінің тұрақты өзін-өзі бақылауы мен өзіндік рефлексиясы сияқты үйлесімді түрде іске асыруы қажет. Егер осы компоненттердің кем дегенде біреуі жеткіліксіз деңгейде дамыған болса, онда бұл жағдайда педагогикалық қызмет біршама деформацияланған деген қорытынды жасауға болады [10].

Педагогикалық құзыреттіліктің құрамына қосылуы керек тағы бір компонентті атап өткен жөн – бұл маманның жеке басының құндылық-семантикалық саласы. Бұл кәсіби тұлғаның құндылық-семантикалық саласы, ол басшылыққа алатын мұраттар мен мағыналар, оның құндылық бағдарлары педагогикалық қарым-қатынастың мәні мен мұғалімнің бүкіл кәсіби қызметі, яғни ол өзінің еңбек қызметін не үшін жүргізетіні, қандай мақсаттар мен міндеттер қоятыны, қандай құралдар мен әдістерді қолданғысы келетіні туралы шешуші болып табылады.

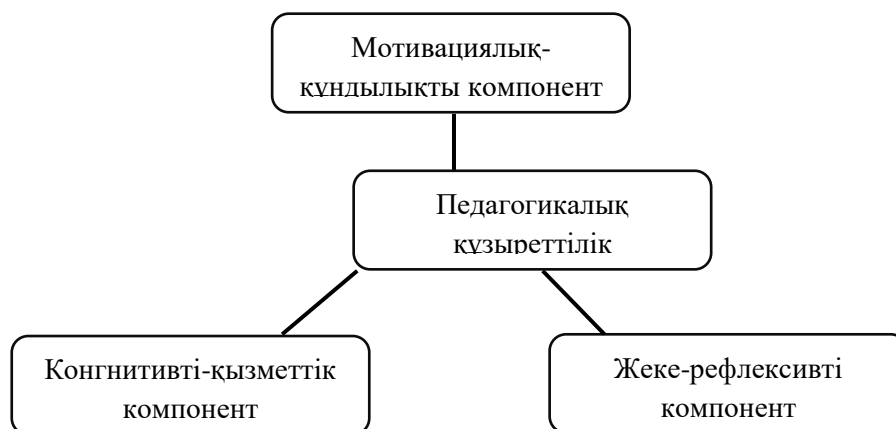
Жоғарыда айтылғандарға байланысты жеке тұлғаның құндылық-семантикалық саласын педагогикалық құзыреттіліктің орталық факторы деп атауға болады.

Педагогикалық мамандықтар студенті тұлғасының құндылықты-мағыналы саласының құрылымына келесі элементтер кіреді:

- тұлғаның құндылық-мағыналық бағыттылығы және оның уәждемесінің түрлері;
 - құндылық-мағыналық тұлғаны сипаттайтын қасиеттер, яғни жалпыадамзаттық құндылықтар, психикалық күйлер, психикалық процестер, педагогикалық қабілеттер; тұлғаның бірегейлігі; оның интегралды сипаттамалары, олардың жиынтығына жеке тұлғаның педагогикалық іс-әрекетінің жеке стилі, шығармашылық потенциал ретінде әрекет ететін шығармашылығы, педагогикалық өзіндік сана кіреді [11].

Тұлғаның құндылық-мотивациялық саласы оның бағытына, яғни оның мұраттарына, мақсаттарына, мотивтеріне, құндылық бағдарларына, мағыналарына байланысты. Жеке тұлғаның өзіне де, бүкіл әлемге де негізгі қатынастар жүйесіне әсер етуі, оның қызметі мен мінез-құлқының семантикалық ортақтығы жеке тұлғаның тұрақтылығының негізі болып табылады, бұл оның ішкі немесе сыртқы жағынан әртүрлі жағымсыз және жай жағымсыз әсерлерге қарсы тұру қабілетін дамытуға ықпал етеді, кәсіби жетістік пен өзін-өзі дамытудың негізі болып табылады. Жеке мінез-құлықтың құралдары мен мақсаттарына моральдық бағалау жүргізіледі [12].

Осылайша, жүргізілген талдау негізінде біз жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде педагогикалық мамандықтар студенті біліктілігінің үш компонентті моделін әзірледік. Модель сурет 1- де көрсетілген.

Сурет 1 - Педагог құзыреттілігінің үш компонентті моделі

Біздің модельде ұсынылған компоненттер келесі мазмұнға ие:

- Мотивациялық-құндылық компоненті жалпыадамзаттық құндылықтардың, қажеттіліктердің, мотивтердің, мүдделердің, құндылық бағдарларының жиынтығын, кәсіби қабілеттерді іске асыруға бағыттауды қамтиды;

- Когнитивті-әрекеттік компонент кәсіби білімдердің, іскерліктер мен дағдылардың жиынтығынан және олардың кәсіби құзыреттерге сәйкестігінен, кәсіби қызметті жүзеге асыруға практикалық дайындықтан тұрады;

- Жеке-рефлексивті кәсіби педагогикалық қызмет үшін маңызды жеке қасиеттердің жиынтығын қамтиды-эмоционалды-сауық саласы, ынтымақтастық, гуманизм, көшбасшылық, жауапкершілік, әдептілік, эмпатия, оптимизм, өзіне деген сенім, ашуланшақтық толеранттылығы, эмоционалды тұрақтылық және рефлексия.

Осы мәселе бойынша педагогикалық әдебиеттердің талдауы ғалымдардың бұл мәселеге әртүрлі тұрғыдан қарайтындығын көрсетті. Өз кезегінде, педагогикалық мамандықтар студентінің кәсіби қызметінің тиімділігі мен табыстылығының негізі кәсіби дайындық пен құзыреттілік болуы мүмкін деп санаймыз.

Педагогикалық мамандықтар бойынша студенттерін даярлау сапасына оның кәсіби қызметіндегі табысы байланысты. Тек дайындалған, құзыретті маман ғана оны орындауға сапалы және жауапкершілікпен қарай алады. Демек, педагогикалық мамандықтардың студенттері өздерінің кәсіби қызметін тиімді және сәтті жүзеге асыруы үшін кәсіби

дайындықты жетілдіру қажет. Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, университетте педагогикалық мамандықтардың студентін даярлаудың негізгі мақсаты олардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру болып табылады деп қорытынды жасауға болады.

Кәсіби қызметтің тиімділігі келесі критерийлер бойынша анықталады: жұмыстың тиімділігі (мақсаттың қол жеткізілген нәтижеге сәйкестігі, іс-әрекеттің ұйымдастырылған жүйесінің белсенділігі, клиенттердің мәселелерін сәтті шешу, шығындар мен нәтижелердің барабарлығы, идеалды және нақты жетістіктердің жақындығы); кәсіби қызметті меңгеру деңгейі; маманның өз жұмысына қанағаттануы; педагог қызметінің объективті және субъективті бағалауының сәйкестігі.

Осылайша, ғылыми әдебиеттерге жүргізілген талдау негізінде біз педагогикалық мамандықтар студентінің құзыреттілігінің өзіндік үш компонентті моделін жасадық, оған мотивациялық-құндылық, когнитивті-белсенділік және жеке рефлексивті компоненттер кіреді. Біздің ойымызша, дәл осы үш компонент педагогикалық мамандықтардың тиімді және табысты студентінің кәсіби маңызды қасиеттерінің жиынтығын көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан-2030: ел президентінің Қазақстан халқына жолдауы» Егемен Қазақстан №194, 1994.

2. Адольф, В. А. Профессиональная компетентность современного учителя [Текст] / В. А. Адольф. - Красноярск: Изд-во Краснояр. гос. ун-та, 1998. - 309 с.

3. В. В. Jensen and K. Schnack, "The action competence approach in environmental education," *Environmental Education Research*, vol. 12, no. 3-4, pp. 471-486,

4. Шахмалова И.Ж., Ермоленко М. Н. Особенности адаптации сельских студентов к обучению в ВУЗ-е: проблемы и пути решения, Вестник Томского государственного педагогического университета, 57 с.

5. Кузьмина, Н. В. Акмеологическая концепция развития профессиональной компетентности в вузе [Текст] : монография / Н. В. Кузьмина, В. Н. Софьина ; Федеральное гос. образовательное учреждение высш. проф. образования РФ, Российская Акад. Образования, Смольный ин-т РАО, Ин-т пед. образования РАО. - Санкт-Петербург : Центр стратегических исслед., 2012.

6. Кузьмина Н.В. Очерки психологии труда учителя: Психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1967. – 183 с.

7. Шишов, С. Е. Компетентный подход к образованию: прихоть или необходимость? / С. Е. Шишов, И. Г. Агапов // Стандарты и мониторинг в образовании. - 2002. - № 2. - с. 58-62.

8. Rychen, D. S., Salganik, L.H. (2003) Proceedings: DeSeCo symposium on definition and selection of key competencies. February 11-13, 2002.

9. Ленков С. Л., Рубцова Н. Е. Модель психолого-педагогического сопровождения профессионального самоопределения: ин-тегративно-типологический подход // Вестник Тверского государственного университета. Серия Педагогика и психология. – 2014. – № 4. – с. 7-24.

10. Исаева Т.Е. Классификация профессионально-личностных компетенций вузовского преподавателя // Педагогика. — 2006. — №

11. Алексеева, Л.Ф. Системный подход в изучении и оценке компетентности специалиста [Текст] / Л.Ф. Алексеева // Вестник Бурятского государственного университета. – 2011. – № 5. – С. 131-34

12. Weinert F.E. (1999) Concepts of competence (Contribution within the OECD project Definition and selection of competencies: Theoretical and conceptual foundations (DeSeCo)). Neuchatel: DeSeCo.